

DEMOKRASİLERDE SİVİL TOPLUMUN ROLÜ

Hayri KESER*
Selin HIŞIM**

Özet

Bu çalışmanın konusu, demokrasilerde sivil toplumun nasıl bir rol üstlendiğidir. Bu çalışmada, öncelikle, demokrasi ve sivil toplum kavramları ayrı ayrı incelenmiştir. Sonrasında ise demokrasi ve sivil toplum ilişkisi genel olarak açıklanmış olup, özelde ülkemiz bakımından demokrasi ve sivil toplumun gelişimi ele alınmıştır. Nihayet, çalışma sırasında edinilen kanaatlere ‘Sonuç’ kısmında yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, sivil toplum, siyasal kültür, demokrasi-sivil toplum ilişkisi.

THE ROLE OF CIVIL SOCIETY IN DEMOCRACY

Abstract

The subject of this article is “the role of civil society in democracy”. In this article, firstly, the concepts of democracy and civil society has separately been examined. Afterwards, it explains the relationship of civil society and democracy. In addition, development of democracy and civil society has been discussed in terms of Turkey. Finally, the conclusions reached in the article are presented in the part of ‘Result’ section.

Keywords: Democracy, civil society, political culture, the relationship between democracy and civil society.

I. DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM KAVRAMI

A. Demokrasi Kavramı

Demokrasi hemen her kitapta rastladığımız etimolojik tanımıyla, eski Yunancada halk anlamına gelen *demos* ve yönetmek anlamına gelen *kratos* sözlüklerinden oluşmuş *demokratia*, yani halkın yönetimi anlamında kullanılmıştır¹.

* Doç. Dr. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

** İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

¹ UYGUN, Oktay; Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar), On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2014, s. 10; YILMAZ, Ejder; Hukuk Sözlüğü, Yorum Matbaacılık-Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 1982, s. 111

Demokrasi pek çok ayrıma tabi tutulmakla birlikte, genel olarak iki ayrı anlamda kullanılmaktadır. Bu ayrım, iki demokrasi teorisinden söz etmektedir. Normatif demokrasi teorisi, sözlük anlamından çıkılarak, ideali yani olması gereken durumu karşılar. Bu teori bakımından demokratik bir rejimden söz edebilmek için, halkın isteklerinin karşılanması gereğinden söz edilebilir. Teorinin temel amacı, iktidar biçimi olarak demokrasinin ikna ediciliğini incelemektedir². Bu idealin varlığı reddedilmemekle birlikte, demokrasiler bakımından bu idealle tanım yapılması doğru görülmemektedir. Diğer demokrasi teorisi ise ampirik demokrasi teorisidir. Ampirik demokrasi teorisi, normatif demokrasi teorisinin aksine ideali değil, bu ideale yaklaşan gerçek demokrasileri temel almaktadır. Olması gereken değil, somut durumda var olan demokrasilere bakmaktadır. Teori, demokratik olarak ifade edilen rejimlerin ortak özelliklerini tespit ederek, bunları ortaya koymaktadır³.

Demokrasi kişisel ve müşterek hürriyetlerin kamusal kurumlarca tanınmasına dayanır. Kişisel ve müşterek hürriyetlerin, yönetenlerin yönetilenlerce serbest seçimler aracılığıyla belirlenmemesi ve kamusal kurumların oluşumuna, değişimine katılımın sağlanmaması durumunda var olamayacağı düşünülmektedir⁴.

Demokrasi üzerine çalışmalarda demokrasinin başkaca birçok ayrıma tabi tutulduğu da görülmektedir. Egemenliğin kullanılması bakımından demokrasinin, doğrudan demokrasi, temsili demokrasi ve yarı doğrudan demokrasi olarak farklı ifadelerinin olduğu söylenebilir. Temelindeki amaca göre ise demokrasinin, klasik (çoğulcu) demokrasi, çoğunlukçu (mutlak) demokrasi, marksist demokrasi, liberal demokrasi,

² **GÖZTEPE**, Ece; “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğulcu Demokrasi Modelleri: Normatif Düzenleme Olanakları ve Bunun Sınırlılığı Üzerine Bazı Düşünceler”, Kamu Hukukçuları Platformu Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 5-6 Haziran 2010, s. 143, Normatif demokrasi teorisinde halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi şeklinde ifade edilmektedir.

³ Ampirik demokrasi teorisinin minimum şartları olarak 1. Etkin siyasal makamların seçimle belirlenmesi 2- Seçimlerin düzenli aralıklarla tekrarlanması 3- Seçimlerin serbest olması 4- Birden çok siyasal partinin bulunması 5- Muhalefetin iktidar olma şansının olması 6- Temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olması ileri sürülmektedir. **GÖZLER**, Kemal; Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 17. Baskı, Bursa 2014, s. 60-61.

⁴ **TOURAINE**, Alain; Demokrasi Nedir? (Çev: Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 54.

sosyal demokrasi, plebisitçi demokrasi, radikal demokrasi, siber demokrasi, düşük yoğunluklu demokrasi, militan demokrasi, uzlaşmacı demokrasi, delegasyoncu demokrasi, Westminster modeli demokrasi⁵, oydaşmacı demokrasi, koruyucu demokrasi, kalkınmacı demokrasi, plüralist demokrasi, kompleks demokrasi, eleştirel demokrasi, seçkinci demokrasi, endüstriyel demokrasi ve son dönemde üzerinde fazlaca durulan müzakereci demokrasi sayılabilmektedir⁶.

Demokrasi, seçmenlerin oyları neticesinde çoğunluğu sağlayanların yönetimi olarak görülmektedir⁷. Söz konusu çoğunluğun yönetme hakkının mutlak veya sınırlı olup olmaması bakımından iki demokrasi anlayışı mevcuttur.

Çoğunlukçu demokrasi anlayışına göre, devlet yönetimi, halkın çoğunluğunun iradesine göre gerçekleştirilmelidir. Toplumu yönetme hakkı, çoğunluğa aittir. Bu anlayışa göre, çoğunluğun yönetme hakkı mutlak olup, sınırlandırılmamalıdır. Bu nedenle, çoğunluğu kararlarını sınırlandıran çift meclis, azınlık hakları, kuvvetler ayrılığı, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi gibi araçlar da bu anlayışta uygun görülmemektedir⁸. Çoğunlukçu demokraside, alınan kararların muhatapları bakımından, onlar için önemli olan hususların dikkate alınmadan gerçekleştirilmesi ve hatta istekleri ile ters düşen kararların alınması sonucunu doğurabilmektedir⁹.

Çoğulcu demokrasi anlayışına göre de, toplumu çoğunluğun yönetme hakkı vardır. Ancak bu hak mutlak olmayıp, azınlık hak ve hürriyetleri ile sınırlıdır. Azınlığın hakları, çoğunluğun iktidarına karşı korunmalıdır. Bu anlayışta toplum için ortak iyiye, yine toplum içinde gerçekleştirilen özgür münazara ve müzakereler ile ulaşılabilir. Bu

⁵ **LIJPHART**, Arend; *Demokrasi Motifleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları* (Çev. Güneş AYAS ve Utku Umut BULSUN), Salyangoz Yayınları, İstanbul 2005, s. 21-37.

⁶ **TUNÇ**, Hasan; “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, Y. 2008, S. 1-2, s.1117-1124; **SCHMIDT**, Manfred G.; *Demokrasi Kuramlarına Giriş* (Çev: M. Emin KÖKTAŞ), Vadi Yayınları, Ankara 2002, s. 116-205.

⁷ **ÖZBUDUN**, Ergun; *Türk Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları, 15. Bası, Ankara, 2014, s. 91.

⁸ **GÖZLER**, Kemal; *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 7. Baskı, Bursa 2015, s. 94.

⁹ **GÖZTEPE**, s. 161.

sebeple, demokraside bu ortamı yaratacak, çoğunluğun iradesini sınırlandıran kurumların varlığı gereklidir¹⁰. Bu demokrasi anlayışının, uzlaşma kültürüne sahip bir ortama, uzlaşmaya açık bir siyasal iklime ihtiyaç duyduğu belirtilmektedir¹¹. Dolayısıyla çoğunluk yönetimini sınırlandıran hukuki araçlar çoğulcu demokrasi anlayışı ile uyum göstermektedir.

Demokrasi kavramı türlere ayrılmakla ve bahsedilen teorilerle açıklanmaya çalışılmakla birlikte, sürekli daha iyi bir tanım yapmak adına bir uğraş gösterilmiştir. Madison, “Bir demokraside halk bir araya toplanır ve şahsen icraya hükümet eder, bir cumhuriyette ise halk, devlet idaresini kendi temsilcileri ve vekilleri vasıtasıyla sağlar. Bundan dolayı bir demokrasi küçük bir saha ile mahdud kalır, bir cumhuriyet ise daha geniş bir sahaya yayılabilir”¹² demekle temsili demokrasi tanımını cumhuriyet ile karşılaştırarak ifade etmeye çalışmıştır.

Cooper, “Halk için halk hükümeti” deyimini kullanmıştır. Webster ise 1830 yılında senatodaki bir konuşmasında demokrasiyi tarif ederken, “Halk için kurulmuş, halk tarafından kurulmuş ve halka karşı mesul halk hükümeti” ifadelerini dile getirmiştir. Bu tariftten daha önceki bir tarihte yine Amerika’da Yüksek Mahkemede, 1819 yılında, mahkeme başkanı John Marshall, ABD Hükümeti için “sureti-katiyede ve hakiki bir halk hükümeti olduğunu, iktidarın halktan geldiğini ve doğrudan halk tarafından ve halk menfaatine olarak istimal edildiğini” söylemiştir¹³.

Protestan vaizi olan Teodor Parker, 1850 yılında “bütün halkın, bütün halk tarafından, bütün halk lehine idaresi” şeklinde bir demokrasi tanımı yapmıştır¹⁴. Bu tanıma benzer olarak 1863 yılında Gettysburg Söylevi’nde Abraham Lincoln, demokrasiyi “halkın, halk tarafından, halk için yönetimi” şeklindeki klasik tanımlamasını yapmıştır¹⁵.

¹⁰ GÖZLER, Genel, s. 264-265.

¹¹ UYGUN, Oktay; “Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri: İki Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tanışmanın Analizi”, Kamu Hukukçuları Platformu Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 5-6 Haziran 2010, s. 53.

¹² DAVİES, Powell; İnsanlığın Engin Geleceği (Bir Demokrasi Tarifi), Çev. Hamide Topçuoğlu, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınlarından, S. 107, Kültür Matbaası, Ankara 1957, s. 6-7.

¹³ DAVİES, s.7.

¹⁴ DAVİES, s.7.

¹⁵ UYGUN, s. 174.

Mustafa Kemal Atatürk ise, demokrasiyi tarif ederken “Demokrasi esasına müstenit hükümetlerde, hâkimiyet, halka, halkın ekseriyetine aittir. Demokrasi prensibi, hâkimiyetin millete ait olduğunu, başka yerde olmayacağını iltizam eder. Bu suretle, demokrasi prensibi, siyasi kuvvetin, hâkimiyetin menşesine ve meşruiyetine temas etmektedir”, “Yöneticiler, iktidara saltanat sürmek için değil, millete hizmet için getirilmişlerdir. Ulusa karşı olan görevlerini kötüye kullandıkları takdirde, şu ya da bu biçimde ulusal iradenin kendi haklarında vereceği kararla karşılaşılır. Ulus tarafından, ulus adına devleti yönetmeye yetkili kılınanlar, gerektiğinde ulusa hesap vermek zorunda olduklarını bilmelidirler.” demektedir¹⁶.

B. Sivil Toplum Kavramı

Sivil toplum, sözlük anlamıyla, devletin denetimi altında olmayan, kararlarını bağımsız olarak vererek toplumsal etkinliklerde bulunan kişiler topluluğu olarak tanımlanmaktadır¹⁷.

Sivil toplum ile devlet arasındaki ilişkiye ilişkin tartışmalar Eski Yunan’a kadar geriye götürülebilmektedir. Aristo, ‘societas civilis’ terimini kullanmış olmakla birlikte, bu kavramı hem toplum hem de devlet karşılığı olarak, örgütlenmiş güç anlamında kullanmıştır¹⁸.

Sivil toplum kavramının günümüzdeki anlamı ile kullanılmaya başlanması, on yedinci yüzyılın sonları ile on sekizinci yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Kavram, bu dönemin geleneği, siyasal yapısı ve düzeninde meydana gelen gelişmelerin etkisiyle ortaya çıkmıştır¹⁹.

Siyasal işleve sahip bir kamunun varlığı ilk olarak, on sekizinci yüzyılda, İngiltere’de görülmüştür. Devlet iktidarının kararlarını etkileyerek, taleplerinin karşılık bulmasını isteyen güçler, akıl yürüten kamusal topluluğu araç olarak görmüşlerdir. Bu uygulama ile ilişkili olarak, zümre meclisi modern bir parlamentoya dönüşerek varlığını devam ettirmiştir²⁰.

¹⁶“Demokrasi Üzerine Özlü Sözler”, Derl. Prof. Dr. Coşkun Can Aktan, <http://www.canaktan.org> (20.08.2016).

¹⁷Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <http://tdk.gov.tr>, (23.08.2016)

¹⁸DOĞAN, İlyas; Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler, Astana Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2015, s. 40.

¹⁹ÇAHA, Ömer; Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 23.

²⁰HABERMAS, Jürgen; Kamusalığın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2015, s. 135.

Modern egemenlik kuramının kurucusu olarak bilinen Bodin, egemenliğin bölünmezliği ilkesi ile devletin bütünlüğünün sağlanacağını düşünmüştür. Bu bakımdan Bodin'in sivil toplum anlayışının da, sivil toplum devletin bir parçası olarak görülmektedir. Bodin sivil toplumu devletten bağımsız ve özerk bir alan olarak değil, fakat devletin bir parçası, bir ögesi olarak nitelendirilmiştir²¹.

Hegel ilk kez devlet ve toplum ayrımını yapmış olup, bir yanda sivil toplumun diğer yanda ise siyasal toplumun var olduğundan, siyasal toplumun ötesinde bir sivil toplum alanının varlığından bahsetmektedir²². Ancak Hegel, sivil toplumu modern dünyanın bir getirisi, tarihsel bir dönüşüm sürecinin bir ürünü olarak görmektedir. Sivil toplumda kişiler ihtiyaçlarını karşılamayı hedefler ve birbirlerine ihtiyaç duyarlar²³.

Marks ise Hegel'in aksine siyasal toplum ile sivil toplumun ayrı olmadığını düşünmektedir. Marks'a göre sivil toplum, tüm tarihi dönemlerde var olup, üretici güçler tarafından yönlendirilen sınıf ilişkileri türüdür. Devlet topluma bağımlı olduğundan, devletin sivil toplumca gerçekleştirildiği düşünülmektedir²⁴.

Sivil toplum, sözlük anlamıyla devletin denetimi altında olmayan, kararlarını bağımsız vererek toplumsal etkinliklerde bulunan kişiler topluluğudur²⁵. Björn Beckman, sivil toplumu “gönüllü, kendi kendini yaratan, büyük ölçüde kendi ayakları üzerinde duran, devletten özerk örgütlü toplumsal yaşam alanı” şeklinde tanımlamaktadır²⁶.

Gramsci, sivil toplumu, sosyal bir gurubun toplumun tümü üzerinde yürüttüğü kültürel bir hegemonya olarak nitelendirmektedir. Devleti ise siyasal bir hegemonya olarak tanımlamaktadır²⁷. Ona göre, sivil toplum ikna, diyalog ve uzlaşya dayanmaktadır. Oysa Devlet ve siyasi otoriteler, denetim gücü, yaptırım ve baskı araçları ile kendini topluma dayatma

²¹ DOĞAN, s. 92-93.

²² ÇAHA, s. 29-32

²³ DOĞAN, s. 153.

²⁴ DOĞAN, s. 207-209.

²⁵ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, <http://tdk.gov.tr>, (23.08.2016)

²⁶ BECKMAN, Björn; “Demokrasiyi Açıklamak: Sivil Toplum Kavramı Üzerine Notlar”, (Ed. E. Özdalga, S. Persson), Sivil Toplum, Demokrasi ve İslam Dünyası, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1998, s. 1-10'dan Aktaran ARSLAN, Seyfettin; “Demokrasi Bağlamında Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum İlişkisi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. IX, Y. 2012, S. 20, s. 51.

²⁷ ÇAHA, s. 38-39.

düşüncesine dayanmaktadır²⁸. Gramsci'nin tespitine göre, doğu dünyasında devlet o derece önemlidir ki, bir yandan devletin izin vermemesi diğer yandan sosyal ve ekonomik duruma uygun şartları sağlamaması nedeniyle sivil toplum gelişme gösterememiştir. Batı dünyasında ise, devletin, sivil toplum ile devlet arasında dengeli bir ilişki alanını kapsadığı, yine sivil toplum dışındaki alanın devleti ifade ettiğini, sivil toplumun özerkliğini sınırlayan bir organizasyon olarak görülmektedir²⁹.

Locke'a göre sivil toplum, kişilerin rasyonel tercihlerin kamu politikasına yansımaları ifade etmektedir. Kişilerin rasyonel tercihlerinin kamusal alanda devlete kadar ulaşması ile politikalar belirlenmektedir. Locke, genel irade ilkesini, sosyal gruplar nezdinde parçalara ayırarak, iktidar dışında bir alan oluşturmuştur³⁰.

Habermas' a göre de sivil toplum, “yurttaşların bir araya gelerek gruplar oluşturmaları, devletin etki ve ekonomi alanının dışında gönüllü olarak bir araya gelen sosyal ilişkilerde üretilen ve oluşturulan iletişim yapıları”dır³¹. Habermas sivil toplum için, “toplumsal sorunların özel yaşam alanlarında doğurduğu yankıyı kaydederek yoğunlaştırır ve yüksek sesle siyasi kamuoyuna aktarırlar” demektedir³². Sivil toplumun kurumsal çekirdeğini ise, toplumu ilgilendiren sorunların çözümüne yönelik tartışmaları ve kamusal alanlar çerçevesinde kurumsallaştıracak yapıları ise, “kiliselerden, kültür derneklerinden ve akademilerden bağımsız medyaya, spor ve boş zaman derneklerine, tartışma kulüplerine, vatandaş forumlarına ve yurttaş inisiyatiflerinden meslek birliklerine, siyasal partilere, sendikalara ve alternatif kurumlara dek uzanan devlet dışı ve ekonomi dışı gönüllü birliktelikler” oluşturmaktadır³³.

²⁸ LEARS, Jackson; “The Concept of Culture Hegemony”, Antonio Gramsci: Intellectual and Political Context, Critical Assessments of Leading Political Philosophers (Ed. James MARTİN), Vol. 1, Taylor and Francis Publishing, Newyork 2002, s. 324-325.

²⁹ DOĞAN, s. 249-250.

³⁰ ÇAHA, s. 46.

³¹ DOĞAN, s. 307.

³² HABERMAS, Jürgen; Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats, Frankfurt am Main 1992'den Aktaran EMBACHER, Serge; Avrupa'da Sivil Toplum ve Sosyal Demokrasi Güncel Gelişmeler ve Normatif Perspektifler, s. 2, library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/08060.pdf, (17.08.2016).

³³ HABERMAS, s. 52.

Keyman’a göre sivil toplum, “toplumsal sorunlara etkili ve uzun dönemli çözüm bulma sürecine aktif olarak katılan ve bu temelde de siyasi aktörleri bu çözümleri yaşama geçirecek politikalar üretmeye yönlendirmek için çalışan farklı gönüllü örgütlerin devlet denetimi dışında kurduğu ortak alan”dır³⁴. Bu ortak alan, kişilerin kendi kaderlerini belirleyebildiği, kişilerinin katılımının yaygın olduğu, kişi hürriyetlerinin en yüksek düzeyde sağlanmasının amaçlandığı demokratik bir toplum alanıdır³⁵. Bu bakımdan sivil toplumun gerçekleşmesi için demokratik bir toplumun var olması öncelikli şart olarak görülmektedir.

Sivil toplum, öncelikle sivil alanda faaliyet göstermektedir. Bu alanda var olan gönüllü örgütler, sendikalar, dernekler, hükümet-dışı kuruluşlar, sosyal hareketler ve düşünce platformlarından meydana gelmekte olup, toplumun her kesimini kapsamayı amaçlamaktadır. Sivil toplum ile hukuk veya salt kişilerin gündelik ihtiyaçlarının sağlanması amaçlanmamakta; dinsel, ahlaki ve entelektüel hayatı kapsayan daha geniş bir alan kastedilmektedir³⁶.

Keane toplumsal birliklere, toplumsal eşitliğin ve hürriyetlerin genişletilmesini sağlama ve devletin yeniden yapılandırılarak demokratikleştirilmesini gerçekleştirme işlevi yüklemektedir³⁷.

Sivil toplum, örgütlü toplumu ifade etmektedir. Kişiler, devlet içinde, sosyal, ekonomik yahut siyasal konulardaki amaçları için örgütlenerek, çeşitli gruplar oluşturmaktadır. İşbu gruplar, ortak menfaatlerinin korunması ya da başka amaçlarla kurulabilmektedir³⁸. Kişiler tek başlarına düşüncelerini siyasi otoritelerin uygulama ve kararlarına karşı bir duruş gösterememekle birlikte, örgütlendikleri takdirde verilen yahut verilecek olan kararlara karşı tepkilerini gösterebilmektedir. Örgütlenerek seslerini duyurmakta ve hatta siyasi

³⁴ **KEYMAN**, E. Fuat; “Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum”, <http://www.siviltoplunakademisi.org.tr>, (9.8.2016).

³⁵ **ÇAHA**, Ömer; “İslam ve Sivil Toplum”, İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi, Liberte Yayınları, Ankara 1999, s. 116.

³⁶ **ULUÇ**, A. Vahap; “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. XIV, Y.2013, S. 1, s. 401.

³⁷ **HABERMAS**, s. 52.

³⁸ **KAPANİ**, Münici; Kamu Hürriyetleri, Yetkin Basımevi, 7. Baskı, Ankara 2013, s. 271.

otoritelerin kararlarını etkileyebilmektedir³⁹. Devletin de, faaliyetlerini gerçekleştirirken, bu grupların ve örgütlenmelerin haklı isteklerini göz önüne alması gerekmektedir⁴⁰.

Sivil toplumun, Batı ülkelerindeki gibi gelişebilmesi için bir ülkede iki temel unsurun sağlanmış olması ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki hukuk devleti ilkesinin varlığıdır. İkincisi ise devlet iktidarının gerçek anlamında sınırlandırılması yani sınırlı devletin gerçekleşmesidir⁴¹.

Hukuk devleti ilkesine kısaca hukukla kuşatılmış devlet denebilir. Bu ilke, kişilere temel hak ve hürriyetlerinin tanınması ve tanınan hakların uygulanmasında eşitliği ihtiva etmektedir. Yani hukukun eşit ve güvenceli uygulanmasını temin etmeyi amaçlamaktadır. Devletin sınırlı olması ise, devletin toplumsal kesimlere bırakamayacağı konularda faaliyet alanını sınırlaması, toplumsal kesimlere de bunun dışında faaliyet alanı tanınması olarak görülmektedir⁴². Ayrıca, özerk zorlama araçlarını kontrolü altında tutan iktidarların, kamu politikalarından kopuk kalmaları oranında demokratikleşmelerinin olanaksızlığı ifade edilmektedir⁴³. Bu doğrultuda demokratik bir ülkede, kamuoyunun oluşmasını sağlayacak olanak ve araçların var olması gerekir. Kamuoyunun oluşması için öncelikle ülkedeki iletişim kanallarının açık olması ve haberleşme hürriyetinin sağlanmış olması gerekir. Ülkede gerçekleşen olaylar ve bunların neticeleri hakkında serbestçe düşünme, yorum ve eleştiride bulunabilme imkânlarının da mevcut olması gerekmektedir. Kamuoyu ancak düşüncelerin, farklı fikirlerin, yorumların açıkça ortaya konulabildiği ve serbestçe tartışılabildiği bir ortamda gelişebilir. Bu bakımdan kamuoyunun temelinde düşünce ve ifade hürriyeti önemli bir yer tutmaktadır⁴⁴. Bu bakımdan, kişi hürriyeti ve güvenliğinin, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme, dernek kurma, sendika kurma gibi 1982 Anayasasında da güvence altına alınmış haklar kamuoyunun belirlenmesi bakımından belirleyici bir rol oynamaktadır⁴⁵.

³⁹ **ATAR**, Yavuz; “Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu: Türkiye’de Demokratikleşme ve Anti-Demokratikleşme Gösterileri”, Yeni Türkiye Dergisi, Y. 1997, S. 17, s. 90’dan Aktaran **ULUÇ**, s. 402.

⁴⁰ **KAPANİ**, s. 271.

⁴¹ **ÇAHA**, s. 58.

⁴² **ÇAHA**, s. 59-60.

⁴³ **TİLLY**, Charles; Demokrasi, Phoenix Yayınevi, Ankara 2011, s.132.

⁴⁴ **KAPANİ**, s. 267.

⁴⁵ **KAPANİ**, s. 267.

Günümüz koşullarında, siyasete ve siyasal iktidarlara karşı güvensizliğin arttığı ileri sürülmektedir. Çevre sorunları, kadın hakları, patent haklarında reform yapılması talepleriyle ortaya çıkan hareketler, belirli bazı sorunlar etrafında örgütlenen çıkar grupları ve yakın dönemde İsveç ve Almanya’da siyasi parti olmaksızın bir hareketi ifade eden Korsanlar Partisi gibi oluşumlar bu güvensizliğin artması ile orantılı olarak siyasi hayata doğrudan katılım yollarının sağlanmasını talep etmektedir⁴⁶.

Bahsi geçen ülkelerdeki hareketlere benzer hareketler Türkiye’de de görülmektedir. Türkiye’de siyanürle altın aranmasına karşı çıkan Bergama köylülerinin mücadelesi kamuoyunda destek bulmuştu. Son yıllarda özellikle kadın cinayetlerinin artması dolayısıyla kadın cinayetlerine karşı sivil toplum örgütleri ve oluşturulan platformlarla⁴⁷ halkın ve siyasi iktidarın gerekli önlemleri alması bakımından dikkat çekici olmuştur. Yine kurulacak hidroelektrik ve nükleer santrallere karşı çevreye verilen zararın önlenmesine yönelik girişimler⁴⁸ ve hak mücadeleleri de dikkat çekmektedir⁴⁹. Söz konusu hareketlerin hemen hepsinin ortak yönünü, vatandaşlarının siyasi arenada göz ardı edildikleri ve çıkarlarının yeterince temsil edilemediği düşüncelerinin rol oynadığı söylenebilir⁵⁰.

⁴⁶ ÇELEBİ, Aykut; “Doğrudan Demokrasi ya da Temsili Hükümet Modelinin Demokratikleştirilmesi Üzerine”, Demokratik Anayasa (Haz. Ece GÖZTEPE ve Aykut ÇELEBİ), İstanbul 2012, s. 468.

⁴⁷ Kadına karşı şiddet ve kadın cinayetlerinin önlenmesine ilişkin pek çok hareket söz konusu olmakla birlikte “Kadın Cinayetlerini Durduracağız Platformu”(<https://www.kadincinayetleridurduracagiz.net/>), “Kadın Hakları Platformu”(<http://kadinhaklari.org/>), “Kadın Haklarını Koruma Derneği”(<http://kadinhaklarinikorumader.org/>), “Kadın ve Demokrasi Derneği”(<http://kadem.org.tr/>), “Mor Çatı Kadın Sığınma Vakfı”(<https://www.morcati.org.tr/tr/>) sayılabilmektedir.

⁴⁸ Fosil Yakıt Karşıtı İnisiyatifi, Derelerin Kardeşliği Platformu (derelerinkardesligi.org), GreenPeace(greenpeace.org) ve termik santrale karşı Bakırçay İnisiyatifi bu konu üzerine çalışan sivil toplum örgütlerinden sayılabilir.

⁴⁹ ÇELEBİ, s. 468.

⁵⁰ MERKEL, Wolfgang; “Volksabstimmungen: Illusion und Realität”, Aus Politik und Zeitgeschichte, C. 61(44-45), s. 47’den Aktaran ÇELEBİ, s.468.

II. DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ

A. Genel Olarak

Günümüzde devletler meşruluğunu yalnızca temel hak ve hürriyetleri güvence altına almakla tesis edememektedir. Devletin meşruluğunu elde edebilmek için toplum içindeki farklılık taleplerine, azınlık isteklerine cevap verebilir durumda olması da gerekmektedir⁵¹.

Tilly, ‘Demokrasi’ isimli kitabında *güven ağları* kavramından bahsetmektedir. Ona göre, güven ağları, “kollara ayrılmış kişiler arası bağlantıları içeren, esas olarak güçlü bağlardan mürekkep, içinde insanlığın değerli, önemli, uzun vadeli kaynakları ve girişimleri, ötekilerin suiistimali, hataları ya da başarısızlıkları karşısında riske attığı ağlardır⁵²”. Ağdaki kişiler arasında bir bağlantı kabul edilmiş olup, bunlar arasında etnik, dini, sosyal, kültürel, siyasal bir bağ olabileceği düşünülmüştür. Farklı kişilerin, grupların ya da yapıların arasındaki birbirlerini dikkate almayı teşvik eden ilişkilerden bahsetmektedir⁵³.

Demokrasilerin, varlığı kabul edilen bu güven ağları ile kamusal politikaların kısmen bütünleşmesini zaruri olarak başarmış olduğu görülmektedir. Aksi takdirde kolektif taleplerinin karşılıksız kaldığı, kamu politikalarına yansımadığını gören vatandaşların, bir süre sonra politika veya çözüm üretmede heveslerini kaybedecekleri, ancak toplumsal ilişkilerini politik müdahaleden korumak için ise kısıktırılmış duruma gelecekleri düşünülmektedir⁵⁴.

Halkın iradesine dayalı temsili demokrasilerde, kararların halk tarafından seçilen temsilciler, milletvekilleri tarafından alınması günümüzde zaruret olarak görülmektedir⁵⁵. Ancak demokrasi sadece düzenli aralıklarla seçimlerin yapılması ile temsilcilerin belirlenmesinden ibaret değildir. Demokrasiyi salt seçimlerin gerçekleştirilmesinden ibaret gören elitist yaklaşım⁵⁶ bir yana, katılımcı demokrasi, vatandaşların siyasi süreçlere sürekli olarak katılımının gerekliliğini vurgulamaktadır.

⁵¹KEYMAN, E. Fuat; “Kamusal Alana ve Cumhuriyetçi Liberalizm”, Türkiye’de Demokrasi Sorunu, Doğu-Batı Dergisi, Y. 2, S. 5, s. 58-59.

⁵²TİLLY, s. 145-146.

⁵³TİLLY, s. 149.

⁵⁴TİLLY, s. 151.

⁵⁵HEWLETT, Nick; Democracy in Modern France, Continuum International Publishing Group, Newyork 2005, s. 1-8.

⁵⁶UYGUN, s. 190.

Demokrasi için seçim dönemlerinin dışında da gösteri ve yürüyüş hakkını kullanarak, protesto ve diğer etkinlikler ile siyasal etkinlikte bulunmak gerekli görülmektedir. Zira demokrasi siyasal etkinlik hissiyatının var olduğu siyasal bir kültürü de gerektirmektedir⁵⁷.

Ampirik demokrasi teorisine göre demokratik bir devletten söz edebilmesi için, öncelikle etkin siyasi makamların seçimle iş başına gelmesi ve birden çok partinin katıldığı serbest seçimlerin düzenli aralıklarla tekrarlanması gerekmektedir. Ayrıca muhalefetin iktidar olma şansının mevcut olması ve temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olmasına gereksinim duyulmaktadır⁵⁸. Bunlara ek olarak açık toplum, açık yönetim ve sivil toplumun varlığının da eklenmesinin gerektiği ileri sürülmektedir⁵⁹. Günümüzde özellikle sivil toplumun varlığı demokrasinin zaruri şartı olarak görülmektedir.

Sivil toplumun ideal anlamda varlığı için toplumda bulunması gereken bir takım koşullara ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle toplumda bir takım kültürel, dinsel, ideolojik, etnik, cinsiyete dayalı farklılaşma var olmalıdır. Toplumsal yaşayıştaki bu farklılıklar tek tipleştirilmeye uğraşılmalıdır⁶⁰. İkinci olarak bu alanlarda politika üretebilecek bir sosyal örgütlenmenin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu örgütlenme gönüllü gerçekleşmeli ve miting, protesto, yürüyüş gibi siyasi faaliyetlerle baskı mekanizmasını işletmeleri gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de devlet kontrolü dışında alanların olması, örgütlenmenin faaliyetlerini ve kendi politikalarını serbestçe belirledebilmelidir.

Sivil toplumun varlığından ve gerçekliğinden bahsedebilmesi için demokratik bir toplumun gerekliliğini belirtmiştik. Sivil toplum için yine devletin, hukuk devleti olması yani hukukla sınırlanmış ve temel hak ve hürriyetleri tanıyan bir yapıyı kurması gerekmektedir⁶¹. Siyasal işlev gören bir kamunun varlığı, hukuk devleti ilkesini, temel hak ve hürriyetlerin tanınmasının yanı sıra, halkın özgürlüğe alışık bir siyasal kültüre sahip olması da gerekmektedir⁶².

⁵⁷ ULUÇ, s. 404.

⁵⁸ GÖZLER, Türk, s. 61-63.

⁵⁹ ERDOĞAN, Mustafa; Anayasal Demokrasi, Siyasal Yayıncılık, 12. Baskı, Ankara 2015, s. 287-312.

⁶⁰ ULUÇ, s. 402.

⁶¹ ÇAHA, s. 58-60.

⁶² HABERMAS, s. 51.

Demokratik devletin önemli özelliklerinden birisi de, ideolojik yönden tarafsız olmasıdır. Bu durumda devlet vatandaşlarına kendi dünya görüşlerince yaşama olanağı sağlamaktadır. Günümüzde modern toplumlarda farklı ideolojiler ve yaşam tarzlarının varlık gösterebildiği görülmektedir. Demokrasi, kuvvetler ayrılığını, kişisel hakların koruma altında olmasını ve özel hayatın güvence altına alınmasını ve korunmasını sağlamalıdır. Ayrıca düşüncelerin ve menfaatlerin çeşitliliğini kabul etmelidir. Düşünce çeşitliliğine saygı duyulmalıdır. Bu durum demokratik yönetimlerin çoğunluğun azınlık görüş ve düşüncelerine baskı kurmaması anlamına geldiği hususunda bir fikir oluşturmaktadır⁶³.

Sivil topluma karşı devlet, hukuk devleti ilkesi ile hareket etmelidir. Ancak bunun yanında sivil topluma serbest hareket edebileceği bir alan tanınmalı, sivil toplum devlet karşısında özerk bir kimliğe sahip olmalıdır. Bu sivil toplum kuruluşlarının özgürce hareket edebilmesi ve politikalarını sürdürmesi için önemli görülmektedir. Buradaki özgürlük alanı politik hareket olduğu kadar, ekonomik anlamda da gerçekleşmelidir. Zira devlet yardımlarına bağımlı durumda olan, devlet tarafından sağlanan ödenek ve yardımlarla faaliyette bulunan sivil toplum örgütlenmeleri sivil toplum tanımına çok uygun düşmemektedir⁶⁴. Sivil toplum örgütlenmesi, demokrasinin de pekiştirilmesi bakımından devleti tanımalı ancak özerkliğini kaybetmeden devlet ile ilişkisini sürdürmelidir⁶⁵.

Demokrasi ve sivil toplum ilişkisini açıklamak bakımından demokrasi türlerinden müzakereci demokrasi kavramını ayrıca ele almak faydalı olacaktır. Müzakereci demokrasi anlayışı, devletin kurumlarının oluşturulmasında, kararların alınmasında ve her türlü problemlerin çözüme kavuşturulmasında karşılıklı görüşmeyi yani müzakere etmeyi ve katılımı esas gören bir yaklaşımdır⁶⁶.

⁶³ **BAYHAN**, Vehbi; “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. XXVI, Y. 2002, S. 1, s. 2.

⁶⁴ **ULUÇ**, s. 401-402.

⁶⁵ **YILDIRIM**, İbrahim; Demokrasi, Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Ankara 2004, s. 107-108’den Aktaran **USTA**, Sefa/**AKINCI**, Abdülvahap; “Müzakereci Demokrasilerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, C. VIII, Y. 2012, S. 2, s. 92; **ÇAHA**, s. 64.

⁶⁶ **DERDİMAN**, R. Cengiz; Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni, Alfa Aktüel Yayınevi, Bursa 2006, s. 117.

Günümüz koşullarında liberal demokrasi, karşılaşılan toplumsal sorunların çözümünde yetersiz görülmektedir. Alınan kararlardaki meşruiyet sıkıntısı yarattığı düşüncesinin, alternatif olarak müzakereci demokrasi modelini öne çıkardığı düşünülmektedir. Liberal demokrasinin, kaynakların dengeli dağıtımı, azınlık hakları, artan suç oranına karşı tedbir alınması, cinsiyete dayalı ayrımcılık konusu ve etnik farklılıklardan kaynaklı sorunlara çözüm üretemediği, temsilcilerin bakış açıları ile vatandaşların bakış açılarının farklılık gösterdiği ve seçim dışında vatandaşların kendileri adına alınan kararlara etkilerinin oldukça az olduğu, seçimler sonucu çoğunluk sağlayamamış farklı görüş ve eğilimdeki kişi gruplarının siyasal sürecin dışında bırakıldığı be nedenlerle demokrasinin aksadığından bahsedilmektedir⁶⁷.

Eleştirilen liberal demokrasi anlayışına alternatif olarak görülen müzakereci demokrasi, sorunların kamuya açık olarak tartışıldığı, vatandaşların sorunlar hakkında bilgilendirildiği ve toplumla ilgili fikirlerini ileri sürerek siyasal süreçlere dâhil edilebileceği bir model olduğu ifade edilmektedir⁶⁸. Bu model vatandaşların aktif olarak siyasal karar alma sürecine dahil olması gereğini öne sürmekteyse de, sivil toplumun liberal demokratik prensibe dayandığını da kabul etmektedir. Sivil toplum ve siyasal kurumların çeşitli güçlerin istismarına uğradığı düşünülmektedir. Bu yaklaşım bakımından sivil toplumun tercihleri siyasal yapının dışında fakat ona uzak da değildir⁶⁹.

Müzakereci demokrasi açısından ise her türlü görüşün müzakerelere katılımı arzulanmakta olup, bu görüşlerin sivil toplum örgütlerince öne sürülmesi düşünülmektedir. Sivil toplum kuruluşları görüşleri ileri sürecektir olup, devlet yalnızca müzakerenin sınırlarını belirleyecektir⁷⁰. Müzakereci demokrasi ile sivil toplum, diyalog, kamu adına ortak iyi ve konsensüs kavramları açısından bir araya gelmekte ve buluşmaktadırlar. Vatandaşların ortak menfaatlerine ulaşması gayesi ile tartışarak uzlaşma

⁶⁷ **SİTEMBÖLÜKBAŞI**, Şaban; “Liberal Demokrasinin Çıkamazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y. 2005, S. 10, s. 139-142; **TUNÇ**, s. 1124-1125.

⁶⁸ **SİTEMBÖLÜKBAŞI**, s. 145; **TUNÇ**, s. 1125.

⁶⁹ **SİTEMBÖLÜKBAŞI**, s. 141.

⁷⁰ **TOSUN**, Gülgün; “Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekişmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım”, Ege Akademik Bakış Dergisi, C. I, Y. 2001, S. 1, s. 229, <http://www.onlinedergi.com/eab/>, (27.08.2016).

sağlamaları bakımından sivil toplum kuruluşlarının rolü göz ardı edilmemelidir⁷¹.

Müzakereci demokrasi anlayışı, toplumu oluşturan kişilerin görüşlerinin ortaya konması ve karşılıklı görüşme ile kararların alınması bakımından ideal bir model olarak görülmektedir. Ancak günümüz koşullarına bakıldığında hâlihazırda yoğun olan ve sürekli olarak artan nüfus, bu nüfusun ihtiyaçları ve küreselleşmenin kendiliğinden getirdiği sorunlar düşünüldüğünde modelin uygulama kabiliyeti olmadığı da ileri sürülmektedir⁷².

Modern demokrasiler, demokrasiyi seçimlere indirgeyerek vatandaşların sorumluluğunu salt 3-5 yılda bir gerçekleştirilen seçimlere katılım olarak değerlendirmektedir. Bu da günümüzde sosyal ve siyasal sorunlara ilgi duymayan bir vatandaş modelini ortaya çıkarmaktadır. Vatandaşlık bu bakımdan sürekli bir kimlikten ziyade sadece seçim zamanı alınan bir kimlik olarak görülmektedir. Sadece seçimlere katılım ile kişinin kendisini sorumlu bir vatandaş olarak görülmemelidir⁷³.

Vatandaşlık kimliğinin sürekli ve ciddi anlamda duyumsanabilmesi için, önemli konularda vatandaşların kararlara katılımı sağlanmalıdır. Halkoylaması gibi yarı doğrudan demokrasi kurumları ile vatandaşın siyasete ve sosyal sorunlara ilgisi sağlanmalıdır. Vatandaşların da siyasi, sosyal ve ekonomik kurumlara ve örgütlenmelere katılımı özendirilmelidir. Bu durum kişiler için psikolojik bir ihtiyaçtır. Katılım, bilinçli, sorumlu ve akılcı bir kişilik için zaruret teşkil etmektedir⁷⁴.

Yine sivil toplum, özerk grup faaliyetleri aracılığıyla gerçekleştirilen işbirliği ve fikir alışverişi olarak da nitelendirilebilir. Bu bakımdan sivil toplum, idari anlamda, kişi ve devlet arasında uyumsuzlukları çözmeye ve üyelerinin davranışlarını devletin yaptırım gücü kullanılmadan kontrol etmeye ehil bir ara tabaka oluşturmaktadır. Bu tabaka ayrıca toplumsal sorunlara barışçıl çözüm getirmek noktasında teşvik edilmelidir⁷⁵.

⁷¹ USTA/AKINCI, s. 92.

⁷² TUNÇ, s. 1130.

⁷³ UYGUN, s. 192.

⁷⁴ UYGUN, s. 193.

⁷⁵ SCHMITTER, Philippe C/KARL, Terry Lynn; “Demokrasi Nedir..Ne Değildir”, Demokrasinin Küresel Yükselişi(Derl. Larry DİAMOND ve Marc F. PLATTNER), Yetkin Yayınları, Ankara 1995, s.71.

B. Türkiye Bakımından Demokrasi ve Sivil Toplum İlişkisi

Batı Avrupa’da yaşanan gelişmeler sivil toplumun varlığı için demokrasinin varlığı, demokrasinin varlığı için de sivil toplumun varlığının zaruri olduğunu gözler önüne sermektedir. Liberal düşünce ve değerlerin var olduğu Batı Avrupa ülkelerinde demokrasi ve sivil toplum birlikte gelişme göstermiştir. Sosyalist düşüncenin yer aldığı Doğu Avrupa ülkelerinde ise sivil toplum da demokrasi de gelişme gösterememiş, ancak 1980’den sonra özgürlükçü değerlerin etkisi ile bu ülkelerde sivil toplum oluşumuna özen gösterilmiştir. Türkiye bakımından ise Batı Avrupa ülkelerine benzer olarak, sivil toplum ve demokrasi birlikte gelişme gösterme sürecini başlatmıştır. Sivil toplum örgütlenmeleri Türkiye’nin demokratikleşmesine katkı sağlarken, demokratikleşme süreçleri ile sivil topluma gelişme olanakları tanınmıştır.

Osmanlı devletinde sivil toplum unsurları, ekonomik, kültürel yahut idari olarak merkeze bağlı kalmıştır. Bu bakımdan, devlet otoritesi karşısında yer alan ve nispi özerkliğe sahip sivil toplumun varlığını Osmanlı Devleti döneminde tam olarak görememekteyiz. Ancak Sivil toplumun varlığına ilişkin Halil İnalcık, Osmanlı Devletinde dört farklı sosyal grubun varlığını ifade etmektedir. Bunlar kalem ve kılıç ehli ile çiftçi ve vergi memurları olarak sayılmaktadır⁷⁶.

Cumhuriyetin ilanından sonra, özellikle tek parti döneminde, ülkenin siyasal yapısına bakıldığında, entelektüel-bürokratla özdeşleşmiş olan devletçi elitin siyasal kurumlardaki hâkimiyetine rastlanmaktadır. Bu kesimin, kendi referanslarını başlangıç kabul ederek, yeni kurulan devlette ortak iyiyi toplum adına sunmuştur. Bu dönemde öncelikli sorunun yeni bir ulusal kimlik yaratılması olduğu, bu sıfırdan oluşturulmak istenen ulusal kimliğe engel görülen her konunun göz ardı edildiği ve yaratılmak istenen ulusal kimliğin dışındaki tüm kimlikler dışlanmıştır. Etnik, dinsel, sınıfsal, cinsel, kültürel tüm sosyolojik sınıfların bu dönemde bir kenara itilmesi işte bu politik gelişmenin bir sonucudur⁷⁷.

1961 Anayasası, özgürlükçü yapısı ile pek çok temel hak ve hürriyeti tanımış ve koruma altına almıştır. Ayrıca, kişilerin örgütlenmesine olanak sağlamıştır. Ancak anayasal yapı, bürokratik kurumlara egemenliklerini devam ettirebilecekleri bir takım dokunulmaz

⁷⁶ ÇAHA, s. 158-161.

⁷⁷ ÇAHA, s. 188-189, 193.

alan tanıyarak, millet egemenliğine hukuki ve siyasi sınırlamalar da getirmiştir⁷⁸. 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü ortam uzun sürmemiş ve 12 Mart 1971 tarihinde gerçekleştirilen askeri müdahale ile hürriyetlere getirilebilecek sınırlama sebepleri artırılmıştır⁷⁹. Muhtıra sonrası anayasada yapılan değişiklikler ile yürütme güçlendirilmiş, yargı denetimine bir takım sınırlamalar getirilmiştir. Bu dönemde temel hak ve hürriyetlere de bir takım sınırlamalar getirilmiş olup, bütün hak ve hürriyetler bakımından genel bir sınırlama hükmü getirilmesi yanında özellikle devlet memurlarının sendika kurma hakkının ortadan kaldırılmasının konumuz bakımından önem taşımaktadır⁸⁰.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 askeri müdahalesi dönemine kadar genel olarak devletin otoriter anlayışı hüküm sürmüştür. Ancak 1961 askeri müdahalesinden sonra ikinci askeri müdahaleye kadar geçen yirmi yıl içinde ülkemizdeki demokratik oluşumlar gelişmiştir. 1961 Anayasası ile tanınan hürriyetlerin alanı genişletilmiş olup, kişilerin siyasi tercih olanakları artmıştır. Gönüllü örgütlenmeler artmış olup, kişilerin kendini ifade etmesinin yolu açılmıştır. İşçi sendikalarının varlığı ve işçilerin haklarının savunulmasındaki konumunun vazgeçilmez oluşu toplum nezdinde genel kabul görmüştür. Sağ ve sol gruplarca pek çok dernek kurulmuştur⁸¹.

24 Ocak 1980 tarihinde, dönemin hükümeti⁸² “24 Ocak Kararları” olarak anılan mevcut ekonomik sistemi piyasa ekonomisine çeviren bir takım kararlar alınmıştır. Bu kararların alınması ile başlayan süreçte ekonomide ciddi bir canlanma olmuştur. Ancak bu süreç şahsileşme ve geleneksel toplum kalıplarının da çözülmesini beraberinde getirmiştir. Bu gelişmeler neticesinde 1980’lerin ortalarından başlayarak liberalleşenin

⁷⁸ KALAYCIOĞLU, Ersin; “1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”, Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme, Ersin KALAYCIOĞLU ve Ali Yaşar SARIBAY (Ed.), İstanbul 2007, s. 471-500’den Aktaran ULUÇ, s. 408.

⁷⁹ ÖZBUDUN, s.47.

⁸⁰ ÖZBUDUN; s. 47; TANÖR, Bülent/YÜZBAŞIOĞLU, Necmi; 1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayın Dağıtım, 8. Bası, İstanbul 2006, s.14.

⁸¹ ULUÇ, s. 409.

⁸² 14 Ekim 1979 Ara Seçimlerini Adalet Partisi kazanmış olup, seçim neticesinde 42. Hükümet düşmüş ve 43. Hükümet yani Demirel Hükümeti kurulmuştur. Seçim sonuçları için bkz. <http://www.tesav.org.tr/eskisite/1979.htm>, (25.08.2016).

etkisi ile sivil toplum ve toplumsal etkinlikler değer olarak görülmeye başlanmıştır⁸³.

1980 Anayasasının başlangıç kısmının ilk halinde “Hiçbir düşünce ve mülahazanın” koruma görmeyeceği söylenirken, ilgili kısım “faaliyetler” olarak değiştirilmiştir. Anayasada yapılan değişikliklerle birlikte, kolektif hak ve hürriyetler ile ilgili olarak, dernek, sendika, kooperatif, vakıf ve meslek kuruluşları ile alakalı kısıtlamalar ve işbirliği yasakları kaldırılmış, kamu personelinin sendikal hakları tanınmıştır. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri hususunda mülki amirlere tanınan erteleme ve yasaklama yetkileri geri alınmıştır⁸⁴. 1980 müdahalesinin sonrasında, farklı nitelikteki sivil toplum oluşumları kamusal alanda örgütlenmeye başlamıştır. Ekonomi, insan hakları alanındaki örgütlenmelerin yanında, çevreci hareketler ile kadın hareketleri ve savaş karşıtı hareketler kendini göstermiştir. Yeni bir takım toplumsal hareketler ile dini gruplar, örgütlenerek kendi politikalarını üretmiş, kamuoyu baskısı oluşturmuştur⁸⁵.

Feminist hareketler, aile içi şiddet, aile içi iktidar, ailedeki eşit olmayan işbölümü gibi kadınlara ait sorunları toplumun ve siyasetçilerin önüne sunmuştur. Siyasi parti ve siyasal iktidarların bu konularda politika geliştirmesini sağlayacak kamuoyu baskısını oluşturmuştur. İnsan hakları kuruluşları, hak ihlallerine karşı uluslararası kuruluşlar ile birlikte çalışarak siyasal iktidarın politikalarını etkileyecek kuvvete ulaşmıştır. Çevreci örgütlenmeler, çevre sorunları hakkında tedirginliklerini ifade edebilmekte, topluma ve devlete karşı sesini duyurabilmektedir. Çevre kirliliğine sebep olan faaliyetlere, termik santral kurulması, maden çıkarılması nedeniyle doğaya verilen zararlar ile ilgili uluslararası örgütlerin işbirliği ile hükümetin çevre politikaları üzerinde etki sahibi olunabilmiştir⁸⁶.

Günümüzde internet teknolojisinin gelişmesi ile devlet ve topluma ilişkin kavramların da tekrar tartışılmaya başlandığı görülmektedir. Dünya genelinde yaygın olarak kullanılan sosyal medya araçları (facebook, twitter, instagram vb.) ile artık siyasi sınırları aşan bir toplum olgusunu

⁸³ ULUÇ, s. 411.

⁸⁴ TANÖR/YÜZBAŞIOĞLU; s. 39-40,42-43,50.

⁸⁵ ULUÇ, s. 412.

⁸⁶ ULUÇ, s. 412-413.

ortaya çıkarmıştır⁸⁷. Kişiler şahsi veya toplumsal sorunlarına ilişkin olarak sosyal medyayı kullanarak ulusal ve uluslararası ortamda kitlelere ulaşabilmektedir. Bu bakımdan ulusal sınırların dışından da kamusal alana katılımın mümkün olması ile ulusal sınırlarından dışından sağlanan destek sayesinde ulusal anlamda sivil toplumun güçlendiği görülmektedir.

Yakın tarihte yaşadığımız 15 Temmuz 2016 Darbe Kalkışması sırasında da sosyal medyanın yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. 15 Temmuz gecesi ilk olarak İstanbul Boğaziçi ve Fatih Sultan Mehmet köprülerinin askeri araçlarla kapatılmış, Ankara’da bir süre şehir üzerinde alçak uçuş yapan jetler daha sonra Genel Kurmay Başkanlığı, Ankara Emniyet Genel Müdürlüğü ve Türkiye Büyük Millet Meclisini bombalamış ve sonrasında TRT’yi işgal eden Fetullahçı Terör Örgütü üyesi oldukları anlaşılan Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları spiker Tijen Kardeş’a tehdit yoluyla darbe bildirisini okutmuşlardır. Bu olaylar yaşanırken Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, görüntülü arama ile televizyon kanallarına bağlanarak; yaşananların belli bir azınlıkçı ve ayrılıkçının gerçekleştirdiği, darbe girişimi karşısında tüm Türk halkını meydanlara davet etmiştir. Cumhurbaşkanı’nın konuşması kısa sürede büyük yankı bulmuş olup, yaptığı davet ile halk sokaklara dökülmüştür. Bu bakımdan yapılan görüşme, darbe girişiminin sonunu getiren en kritik eylem olmuştur. Bu görüşmenin videosu süratle, sosyal medya ağları üzerinden topluma yayılmıştır⁸⁸.

⁸⁷ DOĞAN, s. 325.

⁸⁸ DEMİR, Sertaç Timur; “15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya (Analiz)”, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, S. 161, Ağustos 2016, s. 9-10, <http://www.setav.org/>.

SONUÇ

Sivil toplum, siyasi iktidarın karşısında, kendine özgü etki mekanizmaları ile siyaset üzerinde etkili olan ve siyasi otoritelerin meşruiyetini temin ettiği bir alandır. Sivil toplumun belirleyici yanı, öncelikle devletin karşısında olması, özerk bir alana sahip olup herhangi bir şekilde devlete bir bağımlılığının olmaması ve gönüllü örgütlenmelerle gerçekleştirilmesidir.

Sivil toplum, demokrasinin bir süreç olarak devam etmesinin de bir sonucudur. Demokrasi ile sivil toplumun karşılıklı etkileşimi söz konusu olup, devletin demokratik olmasının sonucunda sivil toplum gelişmektedir. Sivil toplumun gelişmiş olması da yine meşruiyetini bu alandan alan siyasi otoritelerin ve demokrasinin ilerlemesini sağlamaktadır.

Sivil toplumun demokrasinin gelişmesinde bir takım katkıları söz konusudur. Bunlardan en önemlisi devlet iktidarının sınırlandırılmasıdır. Nasıl ki kuvvetler ayrılığı ve serbest seçimlerin düzenli aralıklarla gerçekleştirilmesi demokrasiye hizmet ediyor demokratik toplumun vazgeçilmez unsuru olarak görülüyorsa sivil toplum da bu bakımdan vazgeçilmez niteliktedir.

İktidarda olmayan azınlık kesimlerin devletten talep ve beklentileri ancak sivil toplum aracılığıyla ve örgütlenmenin sağladığı birliktelik gücüyle sağlanmaktadır. Bu bakımdan özellikle çoğulcu demokrasi bakımından sivil toplumun katkısı yadsınamamaktadır.

Sosyal medyanın sivil toplum açısından birleştirici gücü de günümüzde yadsınamamaktadır. Yakın zamanda Bozcada koylarının yapılacak ihaleyle işletmeye açılacağı duyulması üzerine, halk ihalelere karşı sosyal medya üzerinden #bozcaadabizim etiketi ile tepki göstermiştir. Nihayetinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile yapılan görüşmeler ile koy ihalelerinin iptali söz konusu olmuştur.

Yine Türk Ceza Kanunu'nun 'Cinsel İstismar' başlıklı 103'üncü maddesinin değiştirilmesine yönelik yasama girişimine yönelik kamuoyunda tepkiler doğmuştur. Kamuoyunda, kadın ve çocuğa yönelik tecavüz, cinsel istismar, taciz ile mücadele eden sivil toplum örgütlerinde, çocuğa yönelik cinsel istismar vakıalarında mağdur çocuğun rıza yaşının 15'ten 12'ye düşürüldüğü yönünde kaygı ve tepki oluşmuştur. Oluşan kamuoyu ve sivil toplum örgütlerinin tepkisi ile ve Cumhurbaşkanının müdahalesi ile önerge geri çekilmiştir.

Azınlık yahut toplumdaki diğer grupların örgütlenerek isteklerini siyasi iktidara iletmesi ile devlet ile vatandaşlar arasındaki bağın güçlenmesi de olasıdır. Böylece fertler devletin kendisine uzak olmadığını düşünebilecektir. Bireysel olarak başbakanlık bünyesinde çalışmakta olan BİMER (Başbakanlık İletişim Merkezi)⁸⁹ ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bağlı olarak çalışmalarını yürüten Kamu Denetçiliği Kurumu⁹⁰ ile de devlet, kişi üzerinden bunu sağlamayı, kişilerin sorun ve görüşlerine ulaşmayı hedeflemektedir. Ancak daha geniş toplum kitlelerinin örgütlenmeleri ile şahsi sorunlardan ziyade devlet işleyişine ilişkin olarak, örgütlenme tarafından iletilen görüşlerin, devlet nazarında daha dikkate değer olduğu açıktır.

Kişiler sivil toplum aracılığıyla kendilerini ifade etme özgürlüğüne de sahip olmaktadır. Sivil toplum, toplumdaki çok sesli yapının gelişmesini, fikirlerin özgürce buluşmasını ve çoğalmasını da sağlamaktadır. Bu bakımdan ifade özgürlüğü ile de yakından alakalı olup, devlete karşı kişinin ifade özgürlüğünü korumakta ve güçlendirmektedir.

Sivil toplum, günlük ihtiyaçları dâhilinde siyasetten uzaklaşan kişilerin toplumsal sorunlar karşısında bir rolü olduğunu hatırlatarak vatandaşlar ile devlet arasındaki mesafeyi azaltmak bakımından da işlev görmektedir. Zira seçimler sonrasında kendisinde devlete karşı bir sorumluluk görmeyen şahsın vatandaşlık bağının zamanla zayıflayacağı düşünülmektedir. Bunun önüne ise sivil toplum örgütlenmeleri ile vatandaşlık bağının artması sağlanarak geçilebileceği düşünülmelidir.

⁸⁹ TBMM'de yapılması öngörülen ekleme “*Cebir, tehdit, hile veya iradeyi sakatlayan başka bir neden olmaksızın 16.11.2016 tarihine kadar işlenen cinsel istismar suçunda mağdurla failin evlenmesi durumunda koşullarına bakılmaksızın hükmün açıklanmasının geri bırakılmasına, hüküm verilmiş ise cezanın infazının ertelenmesine karar verilir*” şeklindedir. <https://www.turkiye.gov.tr/bimer-basvuru>

⁹⁰ <http://www.ombudsman.gov.tr/>

KAYNAKÇA

- ARSLAN**, Seyfettin; “Demokrasi Bağlamında Sosyal Sermaye ve Sivil Toplum İlişkisi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. IX, Y. 2012, S. 20, ss. 45-58.
- BAYHAN**, Vehbi; “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. XXVI, Y. 2002, S. 1, ss. 1-13.
- ÇAHA**, Ömer; Aşkın Devletten Sivil Topluma, Gendaş Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2000.
- ÇAHA**, Ömer; “İslam ve Sivil Toplum”, İslam, Sivil Toplum, Piyasa Ekonomisi, Liberte Yayınları, Ankara 1999, ss. 115-126.
- ÇELEBİ**, Aykut; “Doğrudan Demokrasi ya da Temsili Hükümet Modelinin Demokratikleştirilmesi Üzerine”, Demokratik Anayasa (Haz. Ece GÖZTEPE ve Aykut ÇELEBİ), Metis Yayınları, İstanbul 2012, ss.467-497.
- DEMİR**, Sertaç Timur; 15 Temmuz Darbe Girişiminde Medya (Analiz), SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, S. 161, Ağustos 2016, <http://www.setav.org/>, (17.08.2016).
- DERDİMAN**, R. Cengiz; Anayasa Hukukunun Genel Esasları ve Türk Anayasa Düzeni, Alfa Aktüel Yayınevi, Bursa 2006.
- DOĞAN**, İlyas; Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler, Astana Yayınları, 4. Baskı, Ankara 2015.
- ERDOĞAN**, Mustafa; Anayasal Demokrasi, Siyasal Yayıncılık, 12. Baskı, Ankara 2015.
- DAVİES**, Powell; İnsanlığın Engin Geleceği (Bir demokrasi tanımı), Çev. Hamide Topçuoğlu, Ankara Hukuk Fakültesi Yayınlarından, S. 107, Kültür Matbaası, Ankara 1957.
- EMBACHER**, Serge; Avrupa’da Sivil Toplum ve Sosyal Demokrasi Güncel Gelişmeler ve Normatif Perspektifler, library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/08060.pdf, (17.08.2016).
- GÖZLER**, Kemal; Türk Anayasa Hukuku Dersleri, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 17. Baskı, Bursa 2014.
- GÖZLER**, Kemal; Anayasa Hukukunun Genel Esasları, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 7. Baskı, Bursa 2015.
- GÖZTEPE**, Ece; “Çoğunlukçu Demokrasi Anlayışına Karşı Çoğunlukçu Demokrasi Modelleri: Normatif Düzenleme Olanakları ve Bunun Sınırlılığı Üzerine Bazı Düşünceler”, Kamu Hukukçuları Platformu Çoğunlukçu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 5-6 Haziran 2010, ss. 130-173.
- HABERMAS**, Jürgen; Kamusalın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları, 13. Baskı, İstanbul 2015.

- HEWLETT, Nick;** Democracy in Modern France, Continuum International Publishing Group, Newyork 2005.
- KAPANI, Münci;** Kamu Hürriyetleri, Yetkin Basımevi, 7. Baskı, Ankara 2013.
- KEYMAN, E. Fuat;** Avrupa’da ve Türkiye’de Sivil Toplum, <http://www.siviltoplumakademisi.org.tr>, (9.8.2016).
- KEYMAN, E. Fuat;** “Kamusal Alana ve Cumhuriyetçi Liberalizm”, Türkiye’de Demokrasi Sorunu, Doğu-Batı Dergisi, Y. 2, S. 5.
- LEARS, Jackson;** “The Concept of Culturel Hegemony”, Antonio Gramsci: Intellectual and Political Context, Critical Assessments of Leading Political Philosophers (Ed. James MARTİN), Vol. 1, Taylor and Francis Publishing, Newyork 2002.
- LIJPHART, Arend;** Demokrasi Motifleri: Otuz Altı Ülkede Yönetim Biçimleri ve Performansları (Çev. Güneş AYAS ve Utku Umut BULSUN), Salyangoz Yayınları, İstanbul 2005.
- ÖZBUDUN, Ergun;** Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, 15. Bası, Ankara, 2014.
- SCHMIDT, Manfred G.;** Demokrasi Kuramlarına Giriş (Çev: M. Emin KÖKTAŞ), Vadi Yayınları, Ankara 2002.
- SCHMITTER, Philippe C/KARL, Terry Lynn;** “Demokrasi Nedir..Ne Değildir”, Demokrasinin Küresel Yükselişi(Derl. Larry DİAMOND ve Marc F. PLATTNER), Yetkin Yayınları, Ankara 1995, ss. 67-81.
- SİTEMBÖLÜKBAŞI, Şaban;** “Liberal Demokrasinin Çıkmazlarına Çözüm Olarak Müzakereci Demokrasi”, Akdeniz İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y. 2005, S. 10, ss. 139-162.
- TANÖR, Bülent/YÜZBAŞIOĞLU, Necmi;** 1982 Anayasasına göre Türk Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayın Dağıtım, 8. Bası, İstanbul 2006.
- TEZİÇ, Erdoğan;** Anayasa Hukuku, Beta Basım Yayın Dağıtım, 10. Baskı, İstanbul 2006.
- TİLLY, Charles;** Demokrasi, Phoenix Yayınevi, Ankara 2011, s.132.
- TUNÇ, Hasan;** “Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XII, Y. 2008, S. 1-2, ss. 1113-1132.
- TOSUN, Gülgün;** “Türkiye’de Devlet-Sivil Toplum İlişkisi Bağlamında Demokrasinin Pekışmesinin Önündeki Engellere İlişkin Kuramsal ve Pratik Bir Yaklaşım”, Ege Akademik Bakış Dergisi, C. I, Y. 2001, S. 1, <http://www.onlinedergi.com/eab/>, (27.08.2016).
- TOURAINÉ, Alain;** Demokrasi Nedir? (Çev: Olcay Kunal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.

- UYGUN, Oktay;** Demokrasi (Tarihsel, Siyasal ve Felsefi Boyutlar), On İki Levha Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 2014.
- UYGUN, Oktay;** “Demokrasinin Çoğunlukçu ve Çoğulcu Modelleri: İki Bin Beş Yüz Yıllık Bir Tarihçinin Analizi”, Kamu Hukukçuları Platformu Çoğulcu Demokrasi Çoğunlukçu Demokrasi İkilemi ve İnsan Hakları Toplantısı, Türkiye Barolar Birliği, Ankara 5-6 Haziran 2010, ss.23-76.
- ULUÇ, A. Vahap;** “Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi”, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. XIV, Y.2013, S. 1, ss. 399-418.
- USTA, Sefa/AKINCI, Abdülvahap;** “Müzakereci Demokrasilerde Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü”, Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi, C. VIII, Y. 2012, S. 2, ss. 86-98.
- YILMAZ, Ejder;** Hukuk Sözlüğü, Yorum Matbaacılık-Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara 1982.
- “Demokrasi Üzerine Özlü Sözler”, Derl. Prof. Dr. Coşkun Can Aktan, <http://www.canaktan.org> (20.08.2016).

<http://tdk.gov.tr>, (23.08.2016)
<http://www.tesav.org.tr/eskisite/1979.htm>, (25.08.2016).
<https://www.turkiye.gov.tr/bimer-basvuru>, (25.08.2016)
<http://www.ombudsman.gov.tr/>, (25.08.2016)
<http://www.derelerinkardesligi.org/>, (25.08.2016)
<http://www.greenpeace.org/international/en/>, (25.08.2016)
<https://www.kadincinayetleriniidurduracagiz.net/>, (25.08.2016)
<http://kadinhaklari.org/>, (25.08.2016)
<http://kadinhaklarinikorumader.org/>, (25.08.2016)
<http://kadem.org.tr/>, (25.08.2016)
<https://www.morcati.org.tr/tr/>, (27.08.2016)
<https://www.tbmm.gov.tr/>, (23.08.2016)